

LJUBOMIR M. STOJIC

OPAŽANJE MOTIVACIJE ZA PRISUSTVOVANJE POLITIČKIM SASTANCIMA I ZA ODSUSTVOVANJE SA NJIH

Motivacijski kontekst: Sastavljajući pitanja o stavu prema sastancima uopšte, ovoga smo se puta¹ odlučili da ne postupimo na uobičajeni način (tj. da respondentu ponudimo one razloge koji su se u pedispitivanjima najčešće sretali), već da pođemo od jednog teorijskog modela motivacijskih aspekata sastanaka, pa tek onda da tražimo najprikladnije empirijske indikatore. Polazna radna pretpostavka bila je ova: objašnjavanje, pozitivne i negativne motivacije mogu se zasnivati na istim psihičkim potrebama, s time što onda kada se u sastancima vidi mogućnost zadovoljavanja date potrebe — ta potreba deluje kao podsticaj za prisustvovanje, a onda kada se u sastancima vidi izvor za frustraciju date potrebe — ta potreba deluje kao podsticaj za izbegavanje sastanaka. Evo pet osnovnih dimenzija koje smo smatrali najrelevantnijima za određivanje odnosa samoupravnog subjekta prema elementarnom obliku participacije u samoupravnim procesima:

1. POTREBA DA SE UTIČE NA ODLUKE

Sastanci im omogućavaju da utiču na donošenje važnih odluka	Sve je unapred odlučeno
---	-------------------------

2. POTREBA DA SE PRAKTIČNO DELUJE

Bolje se sprovode odluke u čijem su donošenju i sami učestvovali	Nitko ne sprovodi ono što je dogovoreno
--	---

¹ Ovo provizorno saopštenje nastalo je iz želje da se podaci prikupljeni u novembru i decembru 1969. godine što pre saopšte kompetentnom auditorijumu, te je nužno izostala ambicioznija teorijsko-analitička obrada. Naša redovna godišnja sondaža »Jugoslovensko javno mnenje 1969.« obuhvatila je 2264 građana starijih od 18 godina i sa biračkim pravom (osnova za izbor respondenata bio je birački spisak) iz oko 80 komuna širom zemlje. Podaci su statistički obrađeni u Elektronskom računskom centru RTB po standardnom programu GOA (autor: S. Živković, dipl. matematičar, koji je radio i ponderisanje uzorka prema procenama iz prošlog popisa).

3. POTREBA DA SE DRUŠTVENO IZRAZI

Kad govore na skupu, onda vide koliko je vredno ono što su mislili

Čovek može da se opeče ako govori na skupu ono što misli!

4. POTREBA DA SE DRUŠTVENO POTVRDI

Govoreći na sastancima, oni stiču veći ugled

Čovek može da ispadne smešan kad govori pred toliko ljudi

5. POTVRDA ZA RAZNOVRSNOM STIMULACIJOM

Na sastancima čuju mnoge zanimljive stvari

Na sastancima je dosadno

Instrumentarijum: Poznato je da na direktna pitanja o razlozima sopstvenih postupaka respondenti najčešće daju odgovore koji su plod psihičkog mehanizma racionalizacije, a ne objektivnog uvida u ličnu motivaciju (ako je takav racionalni uvid uopšte dostupan subjektu!). Da bi se do relativno objektivnih informacija ipak došlo, upotrebljava se u psihologiji jedan drugi mehanizam — tzv. projekcija. Od raznih tehnika projekcije odabrali smo onu prema kojoj se od subjekta traži da govori o drugima, pod pretpostavkom da će u njih projektovati sopstvene preokupacije. Za pozitivnu motivaciju pitanje je glasilo: »Oni koji vole da idu na razne sastanke u preduzeću ili mesnoj zajednici imaju različite razloge za to. Evo nekih od tih razloga, a Vi nam recite koji je, po Vašem mišljenju, najvažniji razlog za njih«; zatim se niže pet pozitivnih motiva iz gornje sheme, tj. pet potencijalno privlačnih aspekata sastanaka (mogućnost uticaja, povećana verovatnoća realizacije, mogućnost provere mišljenja, sticanje ugleda i zanimljivost) i na kraju slobodna kategorija »Nešto drugo«. Negativna motivacija obrađena je na sličan način: »Neko ne voli sastanke zbog ovoga, neko zbog onoga. Iznećemo ovde neke od mogućih razloga, a Vi nam kažite koji je njihov najvažniji razlog«; i opet se nudi pet mogućnosti odgovora, tj. ovog puta pet odbojnih aspekata sastanaka (irelevantnost u odnosu prema odlučivanju, jalovost zaključaka, mogućnost stradanja zbog iskrenosti, mogućnost da se ispadne smešan i dosada).

Primarni psihološki sadržaj odgovora, u stvari, jest ono zbog čega sam respondent voli ili ne voli da ide na sastanke.

Treće lice množine nam omogućuje, takođe, da dođemo do realne ambivalentnosti motivacije, kada neko i voli i ne voli da ide na sastanke, jer ima dobre razloge i za jedno i za drugo.²

Hijerarhija motiva: Rezultati naše sonđaze pokazuju da u percepciji sastanaka dominira jedna njihova privlačna crta — zanimljivost, koju ističe gotovo svaki treći građanin, i da je najslabije izražena takođe jedna povoljna karakteristika — mogućnost provere sopstvenog mišljenja, koju pominje tek svaki sedamnaesti. Pogledajmo kako se raspoređuju i ostali motivacijski aspekti sastanaka:

ŠTA NAJVIŠE PRIVLAČI?

1. Zanimljivost 29,9%
2. Realizacija 20,5%
3. Uticaj 17,1%
4. Ugled 14,3%
5. Nešto drugo³ 7,4%
6. Provera sebe 6,2%
7. Bez odgovora 4,5%

ŠTA NAJVIŠE ODBIJA?

1. Jalovost 28,7%
2. Irelevantnost 24,8%
3. Nešto drugo³ 14,7%
4. Opasna iskrenost 13,3%
5. Podsmeh 8,5%
6. Dosada 8,3%
7. Bez odgovora 1,8%

Ističu se, prije svega, neke kvantitativne odlike tih rezultata: (a) svi ponuđeni modaliteti dobili su frekvenciju iznad zanemarljive, a po dva pozitivna i negativna imaju za sobom po 20—30 posto građana; (b) među pozitivnim aspektima jedan je izrazito dominantan, dok se među negativnim izdvajaju dva; (c) negativni su motivi, čini se, nešto jasniji od pozitivnih u percepciji naših građana.

U sadržinskom pogledu upoređivanje pozitivne i negativne rang-liste otkriva niz zanimljivih razlika. Uzmimo za početak razliku u modalitetu »Nešto drugo«, koja kao da potvrđuje raniji utisak (stečen na osnovu razlika u »Bez odgovora«) o jasnijem opažanju negativnih nego pozitivnih aspekata. Ako uporedimo rezultate prema dimenzijama kako smo ih ranije definisali, onda vidimo da se ne opažaju sve dimenzije na isti način. Najsnažnije privlači sastancima zadovoljavanje radoznalosti (tj. »potrebe za raznovrsnom stimulacijom«), dok se osujećenje te potrebe ocjenjuje kao najslabija odbojna strana sastanaka — dosada se vrlo retko javlja kao dovoljan razlog za odsustvovanje. Smo još jed-

² Ovim pitanjima u upitniku prethodi jedno direktno: »Neki ljudi vole, a drugi ne vole da idu na razne sastanke i konferencije u preduzeću ili mesnoj zajednici. Da li Vi spadate više u one koji vole ili u one koji ne vole sastanke?«. Za ovu priliku nije moglo, zbog kratkog roka, biti obrađeno i ukrštanje odgovora na direktno sa odgovorima na indirektna pitanja, mada će to nesumnjivo obogatiti analizu motivacije za sastanke.

na od naših dimenzija pokazuje izvesnu dominaciju pozitivno Hrvatska i Bosna i Hercegovina imaju isti redosled negativnih motiva kao svi zajedno. Najveća odstupanja u odnosu prema negativnim krajevima — to je potreba za društvenim potovanjem, čije je zadovoljavanje na sastancima (putem sticugleda) snažnije nego osujećenje (mogućnost da se ispadnešan). Ostale tri dimenzije, nasuprot tome, izrazitije su na negativnim krajevima: u potrebi za praktičnim delovanjem stoji prednost doživljaja jalovosti sastanaka u odnosu prema rovanju u realizaciju odluka; u potrebi za uticanjem na odlučivjače je osujećenje na sastancima, izraženo putem fatalističke zignacije (»Sve je unapred odlučeno«), nego zadovoljenje; potrebi za političkom ekspresijom strah da će se prilikom i panja preći granica dozvoljenog jači je od želje da se lično mi nje proveri u kontaktu s tuđim mišljenjima.

Možemo li iz toga zaključiti da su, u očima naših ljudi, tanci, uopšte uzevši, povoljna prilika prvenstveno za zadovoljnje radoznalosti, a zatim donekle i za zadovoljavanje težnje isticanju, dok su na njima pretežno osujećene potrebe za utican na odluke, za praktičnim delovanjem i za društvenom ekspijom? To bi možda bilo previše odvažno samo na bazi ovih pataka, ali je izvesno da velika ambivalencija postoji u izvršava odluka donetim na sastancima (jer su i pozitivan i negativan ovog motiva ušli među najfrekventnije), da nema nikakve anvalencije u zanimljivosti sastanaka (očigledno je da su sastate pretežno zanimljivi za naše građane, i da je dosada posljed stvar koja ih od sastanaka odbija), i da je osećanje irelevantn okupljanja veoma snažan inhibirajući činilac .

Indikatori validnosti: Pre nego što nastavimo analizu rezultata, posvetimo malo pažnje nekim podacima koji u izvesnom smislu dokazuju da odgovori na ova pitanja i stvarno znače (što smo očekivali da će značiti, ili — drugim rečima — da projekcija uspeła. Podaci koji slede mogu se smatrati varijant metode »poznatih grupa« za proveru valjanosti našeg instrumentarijuma: (a) selo i grad se razlikuju samo u odnosu prema pozitivna i jednom negativnom motivu: u »seljaka« je radoznlost znatno jači pozitivan, a sramežljivost znatno jači negativni motiv nego u »građana«, dok je osećanje političke potencije (n mogućnost uticaja na odlučivanje) kao pozitivan motiv znatno slab u »seljaka«; (b) obrazovanje se pokazalo kao faktor koji znatno da oslabi jedan pozitivan i jedan negativan motiv za radoznlost — radoznlost i sramežljivost; (c) ambivalencija u vezi sprovođenjem odluka raste kako raste intenzitet društveno-političke aktivnosti, a uporedo s tim raste i osećanje političke potencije, dok radoznlost za sastanke opada.

Varijacije u redosledu: Među geopolitičkim jedinicama u ovoj federaciji vlada velika raznovrsnost u odgovorima na ova

tanja⁴, tako da jedino Kosovo ima isti redosled pozitivnih, a jedinitivnim motivima srećemo u Crnoj Gori (preokupacija realizacijom odluka), Makedoniji (preokupacija mogućnošću uticaja na odlučivanje) i Sloveniji (još izrazitija zanimljivost sastanaka nego u globalu, i pojačana mogućnost za sticanje ugleda). U pogledu negativnih motiva varijacije nisu tako velike — jalovost svagde dominira kao odbojni faktor broj jedan, a odstupanja su samo u tome što u Crnoj Gori strah od negativnih posledica istupanja i strah od podsmeha imaju znatno veće značenje no drugde, a u Vojvodini se irelevantnost skupova izjednačuje po frekventnosti sa jalovošću.

Selo i grad ujednačeni su u redosledu motiva.

Socioprofesionalna raslojenost izvor je izvesnih varijacija u opažanju motiva za sastanke. Gledanje na privlačne strane sastanaka odstupa znatnije od proseka samo u intelektualnih kategorija, dok je odstupanje u poljoprivrednika-privatnika ograničeno na to što su razmaci među rangovima drukčiji (čitavih 20 posto između najsnažnijeg motiva radoznalosti i drugog po redu — potrebe za realizovanjem odluka). U našoj klasifikaciji postoje tri intelektualne kategorije: (a) službenici sa nižom školskom spremom (ili kraće: »niži« službenici); (b) službenici sa srednjom, višom i visokom školskom spremom i stručnjaci (ili »viši« službenici); i (c) učenici i studenti stariji od 18 godina. Svaka od tih kategorija varira u pozitivnim motivacijama na svoj način. U »viših« službenika radoznalosti uopšte nema među jakim motivima — tu su samo potreba za delovanjem i potreba za uticajem. U »nižih« službenika potreba za delovanjem, takođe, na prvom je mestu, ali je radoznalost ipak na drugom, a potreba za uticajem tek trećem. U studenata su prva dva mesta ista kao u »nižih« službenika, ali na treće je došla potreba za samopotvrđivanjem (sticanjem ugleda na sastancima).

Opažanje odbojnih aspekata sastanaka jest homogenije duž društvenoprofesionalne skale, ali ipak postoje neka odstupanja. Na jednoj su strani poljoprivrednici-privatnici, u kojih je irelevantnost sastanaka ono što najviše odbija (a ne jalovost, kao u globalu), u kojih se »Nešto drugo« uvrstilo među najjače modalitete, a mogućnost da se na sastanku ispadne smešan dobila je na značenju; na drugoj su strani »niži« službenici i studenti, sa vrlo sličnim odstupanjima od proseka, koja se mogu svesti na to da je »Nešto drugo« oslabljeno do zanemarljivosti, kao i strah od mogućnosti podsmeha (dakle odstupanje u suprotnom smeru od onoga u poljoprivrednika).

Obrazovne razlike posmatrali smo na pet nivoa: od nepismenih, preko onih sa nepotpunom osnovnom školom, onih sa potpu-

⁴ Prilikom pripreme ovog saopštenja za štampu bili smo prinuđeni da skratimo originalni tekst gotovo na trećinu, te nikako nije bilo moguće zadržati tabele na osnovu kojih se analiziraju varijacije u odgovorima.

nom osnovnom, i onih sa srednjom školom, do onih sa višim i visokim obrazovanjem. Samo ekstremne kategorije pokazuju izvjesna odstupanja u odnosu prema globalnim rezultatima. Najobrazovaniji ponavljaju sliku koju smo već zapazili u »viših« službenika: radoznalosti uopšte nema među jakim motivima, a najjači su potreba za delovanjem i potreba za uticajem. U sasvim neobrazovanih, pak, radoznalost izuzetno snažno dominira, a na drugom je mestu — posle velikog jaza od 22 posto — »Nešto drugo«. U opažanju negativnih aspekata sastanaka jedino je odstupanje u tome što je i tu »Nešto drugo« dobilo na značenju u nepismenih (postalo je dominantan odgovor).

Članstvo u samoupravnim telima takođe smo posmatrali kao potencijalni činilac različitog opažanja privlačnosti i odbojnosti sastanaka. Samoupravljači izabrani u razne organe razlikuju se od onih samoupravljača koji su ih birali samo u redosledu pozitivnih motiva: radoznalost je prešla na treće mesto, a napred su izbile potreba za delovanjem i potreba za uticajem. Takav redosled pozitivnih motiva sreli smo već u »viših« službenika.

Stepen društveno-političke aktivnosti vrlo je jak faktor varijacije, jer četiri od pet kategorija odstupaju od zajedničke rang-liste. Stepene aktivnosti odredili smo na sledeći način: (a) oni koji nisu učlanjeni ni u kakve organizacije politički obojene (nazovimo ih »neučlanjeni«); (b) oni koji su članovi jedne ili više organizacija osim SKJ, ali za poslednjih šest meseci nisu prisustvovali sastancima (»pasivni članovi«); (c) isto kao prethodno, samo što su posećivali sastanke (»aktivni članovi«); (d) oni koji imaju izborne funkcije u organizacijama osim SKJ, a ni sami nisu članovi SKJ (»funkcioneri-vanpartijci«); i (e) članovi SKJ, nezavisno od drugih funkcija i članstava koja imaju (»komunisti«).

U pozitivnim motivima odstupaju sve kategorije aktivnosti, osim »aktivnih članova« organizacija osim SKJ, a u negativnim odstupaju samo »funkcioneri-vanpartijci«. Odstupanja »neučlanjenih« idu istim pravcem kao i ona koja smo već primetili u nepismenih: radoznalost izuzetno dominira, a »Nešto drugo« dolazi na drugo mesto. U »pasivnih članova« dobila je na značenju mogućnost sticanja ugleda istupanjem na sastanku i sa četvrtog prešla na drugo mesto. U »funkcionera-vanpartijaca« među pozitivnim motivima izuzetno dominira verovanje u mogućnost realizacije odluka, a među negativnim — drugi kraj iste dimenzije — osećanje jalovosti sastanaka (ambivalencija u odnosu prema mogućnosti da se odluke sastanaka i sprovedu u život u ove kategorije građana kao da kulminira!). U komunističke zapažamo isti redosled u vrhu pozitivnih motiva koji smo već konstatovali u »viših« službenika i članova samoupravnih tela: verovanje u mogućnost realizacije odluka i u mogućnost uticaja na odlučivanje dva su dominantna aspekta koji ih privlače sastancima, a zanimljivost dolazi tek na treće mesto.

Možemo rezimirati neke utiske iz dosadašnje analize varijacija u rezultatima: (a) primetno je **pomeranje fokusa sa aspekta zanimljivosti sastanaka na njihov akcioni aspekt** u Crnoj Gori, u intelektualaca svih nivoa (uključivši i one sa nižom školskom spremom!), u izabраниh u samoupravna tela i u politički najviše angažovanih («funkcioneri-vanpartijci» i «komunisti»); (b) u nekih je kategorija **dominacija akcionog momenta praćena jačanjem učešća u odlučivanju**, na račun zanimljivosti kojoj ostaje tek treće mesto (to je slučaj sa «višim» službenicima, visoko-obrazovanima, izabranima u samoupravna tela i članovima SKJ); (c) zanimljiva su još i odstupanja koja srećemo u Makedoniji, a idu u pravcu preokupacije aspektom odlučivanja, i u Sloveniji, gde je motiv samopotvrđivanja dobio na snazi i sa četvrtog prešao na drugo mesto; (d) u **negativnim aspektima sastanaka znatno je veća sa Glasnost** među ljudima iz raznih krajeva, raznih zanimanja i nivoa obrazovanja, raznih stepena aktivnosti u samoupravnim organima i političkim organizacijama; (e) ipak, ne treba zaboraviti da su u Crnoj Gori dva negativna motiva zauzela nešto veće značenje nego drugde (strah od posledica ekspresije i strah od podsmeha), da osećanje irelevantnosti dominira u negativnoj percepciji poljoprivrednika i da je ono u Vojvodini izjednačeno po važnosti sa osećanjem jalovosti sastanaka.

³ Odgovori iz ove kategorije nisu mogli biti sređeni do početka simpozijuma.